

ARHIEPISCOPUL RAYMUND NETZHAMMER ȘI PROBLEMELE ANTICHITĂȚILOR DOBROGENE

CRISTINA-GEORGETA ALEXANDRESCU

Nota de față prezintă rezultate ale unei cercetări asupra informației relevante din punct de vedere arheologic din scrierile și fondurile de arhivă ale arhiepiscopului **Raymund Netzhammer**. Sunt menționate punctual referințe la studiile de **arheologie paleocreștină**, **cercetările arheologice din Dobrogea** în primele decenii ale secolului trecut, situația siturilor și a materialelor arheologice (exemplificată cu **Tomis** și **Râmnicu de Jos**), precum și documente referitoare la **Vasile Pârvan** și la **Accademia di Romania** de la Roma.

În cadrul proiectului AREA este înscrisă și direcția tematică „Arheologi peste frontiere” implicând între altele activitatea unor arheologi străini în România. Subiectul de cercetare propus de autoare – „Raymund Netzhammer și antichitățile dobrogene” – este motivat de constatarea că în lucrările arhiepiscopului Netzhammer (1862-1945), călugăr benedictin, arhiepiscop al diecezei romano-catolice de București între 1905 și 1924, se găsește o bogată informație de interes arheologic, în unele cazuri indispensabilă¹. Calitatea acestei informații este cel puțin teoretic asigurată de pregătirea și atenția pentru detalii ale lui Netzhammer și, nu în ultimul rând, de continuitatea interesului său, dacă o putem numi așa, în sensul că, odată reperată o zonă sau un sit de interes, se ocupa de documentare și vizitarea acestora, eventual repetată.

Raymund Netzhammer a fost, dacă ar fi să facem abstracție de întreaga sa activitate teologică, un intelectual cu un larg orizont de interese precum geografie istorică și fizică, topografie și topometrie, arheologie și antichități, istorie, dar, în primul rând, cu un interes deosebit pentru oameni².

¹ C.-G. Alexandrescu, *Archbishop Raymund Netzhammer and the antiquities of Dobrudja*, comunicare susținută în cadrul colocviului „40 de ani de cercetări la Orgame/Argamum” (București/Tulcea, octombrie 2005) și rezumatul acesteia în Mihaela Mănușu-Adameșteanu (ed.), *Orgame/Argamum, Suppl. 1*, București, 2006, p. 437. R. Netzhammer este primul care menționează urmele de fortificații de la Capul Dolojman: Netzhammer 1909, p. 218 și urm. (de reținut este că respectivul capitol *Auf dem Razelm* a apărut pentru prima dată în 1907); Netzhammer 1918, p. 165.

În nota de față este prezentată o parte a comunicării susținute în decembrie 2006 în cadrul sesiunii AREA organizate în cadrul manifestării *Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” la 50 de ani*, precizând motivele pentru care lucrările lui R. Netzhammer prezintă interes pentru arheologii de astăzi și pentru istoria arheologiei din România.

² Pentru o privire de ansamblu asupra domeniilor sale de interes vezi lista publicațiilor anexată la Netzhammer 1996, p. 1571 și urm. (studii de teologie, științe exacte, istorie, geodezie, cartografie,

Raymund Netzhammer – repere cronologice

Născut la Erzingen/Baden în 1862, R. Netzhammer urmează cursurile gimnaziului mănăstirii benedictine Maria Einsiedeln din Elveția și intră în comunitatea acesteia unde, în 1886, este hirotonisit. Începând cu 1887, Netzhammer predă matematică și chimie la gimnaziul mănăstirii, până în anul 1900, când este numit superior al Seminarului Teologic din București, unde va și preda matematică, fizică și chimie. Trei ani mai târziu este numit cellerarius și profesor de chimie la Colegiul Central al Ordinului benedictin de la San Anselmo din Roma. În 1905, Papa Pius al X-lea îl numește arhiepiscop de București. În iulie 1924, după 19 ani de păstorire, din motive conjuncturale, Sfântul Scaun i-a cerut demisia, pe care arhiepiscopul Netzhammer și-a înaintat-o. În 1927, Netzhammer se stabilește pe Insula Werd de pe Rin, lângă localitățile Stein am Rhein și Eschenz, unde va rămâne până la moartea sa, în 1945 (fig. 1). R. Netzhammer este înmormântat în cripta bisericii mănăstirii Maria Einsiedeln.

Personalitate de vastă cultură, arhiepiscopul Netzhammer s-a manifestat, în cele aproape două decenii trăite în România, deosebit de activ în viața religioasă, politică și culturală.

Modul de lucru

Netzhammer nu a fost arheolog de formație. Ca orice sursă de informație, și scrierile sale trebuie, în măsura posibilităților, verificate și revăzute³. Un deziderat al arhiepiscopului a fost publicarea unei părți a memoriilor sale și anume a celor din perioada de până în 1926, pe care le-a pregătit pentru tipar. Din motive de circumstanță această întreprindere nu a fost posibilă decât în ultimii ani ai secolului trecut, sub îngrijirea nepotului său, N. Netzhammer și a istoricului Krista Zach (Netzhammer 1995; Netzhammer 1996). Din dorința de a face mai ușor accesibile scrierile sale unui cerc cât mai larg de cititori, câteva dintre acestea au fost traduse în limba română⁴. Publicarea în limba germană și în limba română a fost de fapt și modul de lucru al arhiepiscopului, care s-a străduit să publice și în limba română (pe care o stăpânea foarte bine) o parte dintre scrierile de interes pentru români,

arheologie, numismatică, note de călătorie, portrete de oameni politici). O subliniere a conștientizării rolului jucat de această personalitate în secolul al XX-lea o constituie simpozionul care a avut loc la Roma în luna mai 2007 la Pontificio Istituto Orientale „Raymund Netzhammer – Arcivescovo latino di Bucarest (1905 – 1924)”.

³ E. g. greșita lectură a unor inscripții, precum cea de la Salsovia: Netzhammer 1906, p. 15; Netzhammer 1918, p. 19-20, cf. V. Pârvan, *Salsovia* (București 1906); IGLR nr. 271b.

⁴ Deja publicate: Netzhammer 2005a; Netzhammer 2005b. Aceste traduceri se datorează tot angajamentului și strădaniei domnului N. Netzhammer și ale fundației germano-române „Episcop Raymund Netzhammer” de la Bonn.

unele dintre acestea apărând în paginile publicației trimestriale „Revista Catolică” pe care a inițiat-o la București în 1912⁵.

Referindu-ne acum strict la lucrările de interes pentru arheologi, situația nu este foarte bună. Prezentarea pe care I. Barnea a făcut-o memoriilor lui Netzhammer în paginile acestei reviste este o sinteză foarte utilă a reperelor cronologice și geografice ale demersurilor arheologice ale arhiepiscopului⁶. Pe lângă ceea ce a publicat, R. Netzhammer se îngrijea foarte mult de arhivarea documentelor sale și tot el a fost cel care, cu ajutorul canonicului C. Auner, a realizat organizarea arhivei Arhiepiscopiei din București⁷. Cercetările întreprinse până la data redactării lucrării de față nu au avut ca rezultat regăsirea unor materiale documentare de importanță pentru arheologie, asupra existenței cărora există informații concrete în jurnalele și corespondența lui R. Netzhammer (fondul arhivistic de la Einsiedeln)⁸.

Arhiepiscopul s-a îngrijit în mod constant de notarea impresiilor și informațiilor, publicând, în majoritatea cazurilor în germană și în română, scurte note, foiletoane și articole. Asupra multora dintre acestea revenea, oferind studii ample sau culegeri tematice. Disciplina pe care și-o impunea sieși și celor din jurul său i-a permis volumul mare de muncă și realizările pe care le-a avut în perioada în care a păstorit

⁵ Netzhammer 2005a, p. 351.

⁶ I. Barnea, SCIVA 48, 1997, 3, p. 283-293.

⁷ Asupra fondurilor arhivistice ale arhiepiscopului vezi N. Netzhammer, Pro Memoria 1, 2002, p. 121-138; I. Dimitriu-Snagov, Pro Memoria 1, 2002, p. 139-152.

⁸ Doresc să mulțumesc acelor instituții și persoane datorită cărora proiectul de față a devenit realitate. Fundația Fritz Thyssen (Köln) a făcut posibilă prima vizită la Einsiedeln în septembrie 2006. Stagiul de documentare desfășurat în februarie-martie 2007 la Einsiedeln și Schwyz a fost cofinanțat de grantul CNCISIS nr. 1050/2006 „Arheologi fără frontiere. Dimensiunile europene ale arheologiei din România (1834-1989)” (dir. prof. dr. M. Babeș) și de fundația „Episcop Raymund Netzhammer” (Bonn), prin dl. Nikolaus Netzhammer, la care am găsit întotdeauna sfat și ajutor în această întreprindere.

Fondul arhivistic „Raymund Netzhammer” este unul dintre cele mai mari ale arhivei din Einsiedeln. În februarie 2007 acesta se afla parțial la Einsiedeln, parțial la Arhiva Cantonală din Schwyz, urmând a fi integrat noului sistem de organizare a arhivei mănăstirii.

Datorită mărimii sale și timpului scurt avut la dispoziție, nu a putut fi văzut întregul material. De menționat este că starea de conservare a tuturor materialelor este foarte bună.

Au putut fi identificate următoarele elemente de fond arhivistic (încă în sistematizarea cronologică a lui R. Netzhammer, în forma în care au fost depuse de acesta la arhivă, respectiv preluate de arhivar în 1945):

1) 11 cutii ordonate cronologic (perioada 1924-1938), conținând corespondență, acte, fotografii, note; 2) 25 de volume (tip coligat), 15 mape și plicuri de format mare (neordonate, perioada 1900-1945) conținând caietele-jurnal, corespondență, fotografii, actele procesului de după 1924, memoriul de apărare, diferite publicații ale lui R. Netzhammer; 3) 46 de mape de diferite dimensiuni conținând corespondența cu abatele Thomas II Bossart de la mănăstirea Maria Einsiedeln (ordonate tematic); 4) 56 de caiete și un coligat privind pe R. Netzhammer (perioada 1852-1988 – documente personale și documente ale mănăstirii privindu-l pe acesta); 5) 30 de volume alcătuind fondul preluat de mănăstire după moartea lui R. Netzhammer (publicații ale sale, volume din biblioteca personală etc. perioada 1900-1945). La acestea se adaugă o serie de negative pe sticlă și clișee integrate sau pe cale să fie prelucrate în vederea integrării în arhiva fototecii mănăstirii, motiv pentru care au putut fi doar parțial consultate (nici până astăzi nu este clar numărul acestora).

arhiepiscopia Bucureștilor. Este vorba în primul rând de ameliorarea situației financiare a acesteia, de administrarea proprietăților arhiepiscopiei, de noi construcții și achiziții⁹.

De un interes deosebit pentru cercetătorul de astăzi sunt relațiile pe care Netzhammer le întreținea cu intelectualii români și străini, cu autoritățile vremii etc. Rezultatele cercetărilor personale, de cele mai multe ori îmbogățite în urma discuțiilor avute cu arheologi (Grigore Tocilescu, Vasile Pârvan), cu ing. Pamfil Polonic, arhitecți (von Cube, Fakler) și numismați (D.A. Sturdza, W. Knechtel, M. C. Sutz, C. Moisil) au fost, cel puțin parțial, publicate de Netzhammer. Pe de altă parte, el s-a preocupat și de publicarea unor piese care i se păreau interesante din colecții particulare, precum cea a industriașului Leon Ruzicka, cea a directorului general al Siguranței Statului, Romulus Voinescu sau colecția ing. Ionescu de la Brăila, administratorul Pescăriilor Regale, care i-a furnizat și pentru propria colecție numismatică multe piese din zonă și i-a facilitat câteva dintre călătorii. La începutul lui aprilie 1924 arhiepiscopul vizitează împreună cu Knechtel colecția doctorului Severeanu¹⁰.

Călătoriile în Dobrogea

Încă înainte de a veni la București, Netzhammer a fost atras de regiunea Dobrogei și de perioada paleocreștină, dedicându-le, în mai multe rânduri, excursii și studii. Un interes deosebit îl prezenta problema misionarismului la nord de Dunăre, în speță activitatea Sfântului Andrei în porturile maritime ale Dobrogei și posibila pătrundere în interiorul teritoriului¹¹.

După numirea sa ca arhiepiscop de București, interesul pentru istoria și arheologia teritoriilor românești s-a menținut, în special pentru antichitățile creștine din Dobrogea și pentru emisiunile monetare ale orașelor grecești din Pont. Interesul pentru numismatică i-a fost trezit prin propria colecție pe care a început-o datorită unui cadou primit în 1907, de Crăciun¹². Discuțiile purtate ulterior cu W. Knechtel, D. A. Sturdza și M. C. Sutz i-au lărgit orizontul asupra emisiunilor monetare antice din zonă respectiv asupra metrologiei antice.

În mai multe locuri în jurnal, Netzhammer subliniază fericita situație în care se găsea de fiecare dată când trebuia să întreprindă călătorii la comunitățile catolice din Dobrogea: putea îmbina utilul cu plăcutul. În scrisoarea pastorală de adio, din iulie 1924, arhiepiscopul trimite un cuvânt special regiunii dintre Dunăre și mare:

⁹ Cf. N. Netzhammer, în Netzhammer 2005a, p. 9 și urm.; N. Netzhammer, *In verbo tuo* (București 2003).

¹⁰ Netzhammer 1996, p. 1294-1295.

¹¹ Netzhammer 1903, p. 3 și urm.; C. Auner, *Revista catolică*, 1, 1912, p. 40-58; Netzhammer 1918, p. 6 și urm.

¹² Netzhammer 1995, p. 140. – Colecția de monede a lui R. Netzhammer (1300 de exemplare grecești, romane, bizantine și medievale) împreună cu lucrările sale de numismatică vor fi publicate într-un volum special aflat în prezent în lucru.

„Dobrogea este pentru mine ținutul favorit. Ceea ce m-a atras în fiecare an este bătaia pulsului vechii lumi creștine, care acolo, neslăbită de lungimea secolelor, încă se mai poate auzi și simți clar. Acolo este pământul îmbibat de sângele martirilor, acolo sunt îngropate orașe, sate și vile, în care sfinții episcopi de Tomis au predicat, acolo zac sub dărâmături și pământ resturile vechilor clădiri de cult și sfințite lăcașuri creștine”¹³.

Arhiepiscopul a vizitat, în mai multe rânduri, situri importante unde se desfășurau săpături sistematice: Tropaeum Traiani, Tomis, Histria, Callatis, Troesmis, Axiopolis, Ulmetum etc.¹⁴. Trebuie menționat însă și faptul că interesul lui nu s-a limitat la Dobrogea. A vizitat Sucidava/Celei și ruinele podului lui Constantin cel Mare, Drobeta (Turnu Severin), presupusa Constantiniana Daphne ori gurile Argeșului¹⁵.

În cadrul unei priviri generale asupra interesului arhiepiscopului față de Dobrogea și antichități sunt de punctat câteva momente și idei principale, așa cum rezultă din scrierile sale¹⁶: starea siturilor și monumentelor, necesitatea cercetărilor arheologice sistematice și a măsurilor de protecție și conservare; problema aducerii artefactelor/pietrelor la București; necesitatea înființării cel puțin a unui muzeu regional și importanța colecțiilor particulare existente în zona vecină unor situri¹⁷.

Ajungând în cursul călătoriei din 1908 la Slava Rusă, R. Netzhammer notează: „Tocmai partea de sud este de un mare interes, pentru că aici țărani din Slava săpaseră mormanele de moloz până jos, la cărămizi, folosindu-le astfel la construcțiile lor, așa cum în alte părți sunt exploatate carierele de piatră. De la o vreme încoace, însă, săpatul în această „Cetate” este interzis cu desăvârșire, ne-au spus câțiva țărani pe care curiozitatea îi făcuse să se apropie de noi. Deoarece vroiam ca în amintirea vizitei la această fortăreață antică să luăm cu noi o placă de cărămidă care, după toate aparențele, făcuse parte integrantă dintr-un paviment, i-am rugat pe țărani să ne-o scoată cu grijă, cu unelte, din locul în care era prinsă, contra unei plăți bune. Dar niciunul n-a putut fi convins să facă acest lucru.”¹⁸.

Cu ocazia descrierii vizitei la Igliza/Troesmis precum și în scrierile ulterioare, Netzhammer face o trecere în revistă a săpăturilor clandestine și a metodelor de cercetare, criticând mai ales activitățile de la sfârșitul secolului al XIX-lea, dar și situația la care asistă în primul deceniu al celui următor¹⁹. De altfel, obiceiul utilizării siturilor antice ca sursă de material de construcție este una dintre

¹³ Netzhammer 1996, p. 1314 (traducere Ion Barnea).

¹⁴ O listă a călătoriilor prin Dobrogea în Netzhammer 1918, p. 36 nota 47, completată pentru perioada de după 1918 în Netzhammer 2005b, p. 30, nota 47.

¹⁵ Vezi Netzhammer 1909 și Netzhammer 1913, passim.

¹⁶ Un repertoriu al acestor informații precum și al materialelor inedite din arhivele R. Netzhammer din Einsiedeln și București se află, de asemenea, în lucru.

¹⁷ Vezi prezentările lui Al. Barnea în Ziarul financiar/Ziarul de duminică 2007, seria *Tropaeum Traiani, azi Adamclisi* – accesibile și online în arhiva www.zf.ro/Ziaruldeduminica.

¹⁸ Netzhammer 1909, p. 388 (traducere C.-G. Alexandrescu).

¹⁹ Netzhammer 1909, p. 295 și urm.; Netzhammer 1918, p. 133-135.

realitățile triste ale peisajului dobrogean, fiind semnalată deja de Netzhammer nu numai la Iglița, ci și la Histria sau Enisala.

Cazul Râmnicu de Jos

Între puținele fotografii pe care le-am mai găsit în fondul R. Netzhammer din arhiva mănăstirii Maria Einsiedeln se află și un stop-cadru (dimensiuni aprox. 8,58 x 11,44 cm) din timpul călătoriei din 1908 de-a lungul Dobrogei (fig. 2). După cum am putut identifica, această imagine ilustrează foarte elocvent următorul pasaj din notele sale de călătorie: „Cu câțiva ani în urmă, fusesem anunțat că în această regiune fusese dezgropată o piatră frumoasă cu inscripție din epoca romană. Nici nu mi-ar fi trecut prin minte că această piatră s-ar mai afla pe aici, căci credeam că fusese transportată de mult la Muzeul de Antichități din București. Dar în momentul în care ne îndreptam spre Râmnicu de Jos, am observat lângă movila din partea de sud a satului ceva alb, iar vizitiul ne informă că este vorba despre o piatră de calcar cioplită, pe care scrie ceva. Am cerut imediat să mergem sus până la această ciudățenie. Piatra se află lângă un șanț adânc și este un bloc rectangular cu o înălțime de doi metri, punând la socoteală și baza pătrată și capitelul. Atât inscripția, care ne arată că avem de a face cu un monument funerar, precum și basorelieful reprezentând un călăreț sunt destul de bine păstrate. După câte ne spuse stăpânul casei din apropiere, această antichitate, de felul căreia mai există multe altele în Dobrogea, fusese descoperită cu opt ani în urmă, atunci când moșia lui fusese separată de pășunea comunei printr-un șanț”²⁰.

Abia în 1913 Vasile Pârvan va publica în *Analele Academiei* și ca *separatum* noile descoperiri din Scythia Minor, între acestea și mormintele de la Râmnicu de Jos și altarul funerar menționat, ocazie cu care aflăm și că acesta fusese transportat la muzeul de sit de la Pantelimonul de Sus/Ulmetum²¹.

Muzee și măsuri de protecție și conservare

O altă chestiune problematică sesizată în mai multe rânduri de Netzhammer este cea a aducerii obiectelor și monumentelor arheologice la București precum și necesitatea înființării unui muzeu regional, importanța existenței celor datorate inițiativei private²² sau a muzeelor de sit, precum cel de la Ulmetum, deja menționat, sau cel pe care tot Pârvan îl va organiza la Histria²³.

²⁰ Netzhammer 1909, p. 382 și urm.

²¹ V. Pârvan, *Descoperiri nouă în Scythia Minor*, București, 1913, mai ales p. 52-60. – Altarul beneficiarului consular Aelius Ingenus, din *legio XI Claudia*, datat în jurul anului 200 p. Chr., se află acum la Constanța, MINAC, inv. 2094 (mulțumesc d-nei dr. Livia Buzoianu pentru amabilitatea de a mă fi ajutat să reperez monumentul). Despre altarul propriu-zis vezi C.-G. Alexandrescu, ZPE 2008 (sub tipar).

²² Despre muzeul din Hârșova vezi C.-G. Alexandrescu, RÊSEE 46/1-4, 2008 (sub tipar).

²³ Netzhammer 2005a, p. 1160.

Netzhammer publică *Die christlichen Alterthümer der Dobrudscha* în 1918 cu intenția declarată de a pune la dispoziția celor interesați o prezentare a stadiului cercetării ulterioare studiului său monografic despre creștinătatea din vechiul Tomis²⁴, contribuțiilor lui Pârvan, articolului abatelui Delehay și cercetărilor din Dobrogea din perioada de după 1911. Alegerea momentului acestei lucrări fusese determinată tocmai de dorința de a evita pierderile pe care Primul Război Mondial le-ar fi putut provoca²⁵. Semnificația și importanța acestei lucrări pentru istoria cercetării arheologice din România (și mai ales pentru zona Dobrogei) și începuturile arheologiei creștine ca domeniu de cercetare în zonă pot fi apreciate doar într-un studiu comparativ, luând în considerație bibliografia ulterioară, starea de conservare a materialelor arheologice menționate și ilustrate, precum și a siturilor descrise²⁶. De bun augur și, în același timp, un util instrument de lucru este traducerea în limba română a lucrării împreună cu toate adnotările de pe exemplarul de lucru al lui Netzhammer, păstrat în arhiva sa din Einsiedeln²⁷. Traducerea pe care el o pregătise spre publicare în 1924, despre existența și finalizarea căreia există informații exacte²⁸, nu a putut fi încă reperată. Această ediție urma să fie completată cu rezultatele cercetărilor de după 1918. Interesantă în acest context este ultima discuție avută cu Pârvan la București, transcrisă în jurnal de arhiepiscop. Întrebat fiind ce urmărește cu ediția română a lucrării, Netzhammer declară: „Să le atrag atenția arheologilor noștri și altor persoane interesate asupra teritoriului atât de bogat în vestigii paleocreștine care este Dobrogea!”. Replica lui Pârvan nu este una tocmai optimistă: „Dar în definitiv cine se interesează de așa ceva? Noi doi, dumneavoastră și cu mine! Haideti să nu ne facem nici un fel de iluzii!”²⁹.

Interesul său pentru antichități, Antichitate în general, pentru urmele paleocreștine din Dobrogea era inițial, se poate spune, de ordin privat. Netzhammer se consideră obligat să publice materialul documentar adunat de faptul că prea puțini arheologi de profesie cunosc realitățile, bogăția și potențialul regiunii dobrogene. Același fusese și motivația publicării celor două volume de impresii de călătorie din România, de această dată în ideea de a face cunoscută vorbitorilor de limbă germană o destinație, la acea vreme încă „exotică”, precum regatul dunărean³⁰.

²⁴ Netzhammer 1903.

²⁵ Netzhammer 1918, p. V-VII (cu lista bibliografică aferentă); Netzhammer 2005b, p. XIX. Temerile nu au fost nefondate cf. spre exemplu Netzhammer 2005a, p. 1160.

²⁶ Pentru materialul arheologic cf. I. Banea, *Christian Art in Romania I* (Bucharest 1979), passim; N. Netzhammer, *Pro Memoria* 3, 2004, p. 121-124.

²⁷ Un exemplu îl constituie opaițul de bronz de la Luciu, jud. Ialomița – Banea, *op. cit.*, pl. 112, p. 260-261; Netzhammer 1918, p. 130; Netzhammer 2005b, p. 117 cu adnotarea 30 în care sunt menționate două analogii în muzeul din Varna văzute pe 18 mai 1922.

²⁸ Arhiva Măn. Maria-Einsiedeln, fond R. Netzhammer, nr. 714/1925: recomandare scrisă de R. Netzhammer pentru dr. Block, cel care a tradus în lb. română lucrarea sa *Die christlichen Alterthümer der Dobrudscha*.

²⁹ Netzhammer 2005a, p. 1267-1268.

³⁰ Netzhammer 1909 (vol. I); Netzhammer 1913 (vol. al II-lea și reeditarea vol. I). N. Netzhammer, în: Netzhammer 2005a, p. 25.

În mai multe rânduri arhiepiscopul menționează necesitatea conștientizării de către învățații vremii a potențialului pe care Dobrogea îl prezintă pentru cercetarea sistematică, nevoia imperioasă de măsuri de protecție a siturilor și monumentelor, precum și sensibilizarea populației pentru monumentele de cultură, nu în ultimul rând prin educație și conferințe de popularizare, direcție în care acționează el însuși.

În cursul vizitelor sale la situri din Dobrogea, R. Netzhammer cunoaște pe câțiva dintre tehnicienii de săpătură, cum ar fi numiți astăzi, angajați de Gr. G. Tocilescu³¹ pentru a defășura cercetările arheologice de la Tropaeum Traiani, precum arhitecții Fakler și von Cube³². Între persoanele cele mai importante pentru manifestarea și, de ce nu, creșterea interesului arhiepiscopului pentru arheologia spațiului dobrogean, se numără inginerul topograf Pamfil Polonic, care îi este prezentat de Gr. Antipa în 1907³³, precum și tânărul Vasile Pârvan.

Pe 13 aprilie 1918, Netzhammer susține în sala mare a Bibliotecii Centrale Universitare din București o prelegere dedicată antichităților paleocreștine din Dobrogea: *Christlich-Archaeologisches aus der Dobrudscha*. Materialul ilustrativ consta din hărți, planuri și material ilustrativ pus la dispoziție de-a lungul timpului de mai mulți dintre cunoscuții, colaboratorii sau chiar prietenii arhiepiscopului³⁴. În auditoriu se aflau și profesorii Harnack și Cichorius care, notează Netzhammer, recunosc faptul că nu aveau idee de bogăția materialului arheologic paleocreștin existent în Dobrogea³⁵.

Aducerea fragmentelor de la monumentul triumfal de la Adamclisi la București, precum și expunerea lor în cadrul Expoziției jubiliare din 1906, în Parcul Carol, sunt salutate de R. Netzhammer ca fiind o măsură de necesitate³⁶. Expunerea lor în grădina Universității este, dimpotrivă, criticată³⁷. Iar încetineala cu care se urnesc autoritățile locale în direcția organizării unui muzeu regional dobrogean, în speță la Constanța, este considerată ca regretabilă. Cu prilejul vizitei din 1907 în „capitala pontică”, Netzhammer descrie starea materialelor arheologice și stadiul cercetării (vezi Anexa 1)³⁸.

³¹ Cf. V. Barbu, C. Schuster, *Grigore Tocilescu și „ceștiunea Adamclisi”*. Pagini din istoria arheologiei românești, Târgoviște, 2005, în special p. 132, nota 42.

³² Netzhammer 1996, p. 84 și urm., 97-102.

³³ Netzhammer 1995, p. 114-115.

³⁴ Netzhammer 1995, p. 802.

³⁵ Netzhammer 1995, p. 802. În arhiva mănăstirii Einsiedeln, fond R. Netzhammer, nr. 1833/1931, se păstrează o scrisoare din partea lui Karl Stauss, însărcinat al Serviciului German de Îngrijire a Mormintelor de Război în România, către R. Netzhammer, trimisă din Ploiești la 31 iulie 1931. Expeditorul menționează audierea conferinței despre urmele arheologice cu caracter creștin din Dobrogea în timpul Primului Război Mondial.

³⁶ Netzhammer 1909, p. 88-89. Asupra desfășurării transportului, precum și a discuției în epocă și în perioada imediat următoare vezi Barbu, Schuster, *op. cit.*, p. 191 și urm.

³⁷ Netzhammer 2005a, p. 110.

³⁸ Netzhammer 1909, p. 251 și urm.

R. Netzhammer și Vasile Pârvan³⁹

Într-una dintre cele mai lungi călătorii ale sale prin Dobrogea (iunie 1907), Netzhammer dorește să viziteze, lângă Mahmudia, ruinele anticei Salsovia, despre existența și vestigiile căreia aflase din lucrarea cu același nume a lui Pârvan⁴⁰, pe care de altfel o avea cu sine, ca pe un fel de ghid. În notele de călătorie ține să menționeze acest detaliu, precum și aprecierea sa pentru tânărul savant, aflat pe atunci la Berlin, unde îi trimite, în cursul călătoriei, o carte poștală⁴¹. În numărul din februarie 1907 al revistei „Viața românească” Pârvan recenzase două contribuții ale arhiepiscopului: *Nach Adamklissi – ein Sommerausflug in das Pompeji der Dobrogea* (Salzburg 1906) și *Die christlichen Altertümer der Dobrogea – eine archäologische Studie* (București 1906)⁴².

În 1909, anul în care apare și primul volum din *Aus Rumänien*, Pârvan îi dăruiește arhiepiscopului un exemplar din lucrarea sa de doctorat, așa cum aflăm datorită notei de mulțumire și apreciere pe care acesta din urmă i-o expediază (vezi transcrierea acesteia în Anexa 2).

Relatând despre vizita pe care Pârvan i-o face în februarie 1913, împreună cu profesorul Lițica de la liceul Sf. Sava, interesat de lucrarea *De aedificiis* a lui Procopius, Netzhammer îl portretizează pe arheolog: „Pârvan, un savant cu adevărat solid și un cercetător de mare calibru, și-a câștigat renumele prin activitatea sa didactică de la universitate, prin cărțile sale care tratează îndeosebi cultura romană de la Dunărea de Jos și prin amplele săpături arheologice din Dobrogea. Îi sunt foarte recunoscător, deoarece îmi pune la dispoziție tot ceea ce am nevoie de la Muzeul de Antichități, permițându-mi să fac fotografii și să public aceste materiale.”⁴³.

În contribuțiile sale la istoria creștinismului, V. Pârvan menționează scrierile lui R. Netzhammer și îi recunoaște meritul de a semna și studia izvoare de diferite categorii privind începuturile creștinismului în zona Dobrogei⁴⁴. Neclară rămâne însă situația, respectiv condițiile în care arhiepiscopului îi sunt aduse, prezentate, respectiv menționate informații, schițe sau chiar planuri ale unor săpături în curs sau abia încheiate. Astfel în articolul despre scaunul episcopal din Dobrogea, Pârvan nu este foarte încântat de faptul că unele rezultate ale

³⁹ Pentru un comentariu asupra relației dintre cele două personalități vezi mai nou Al. Zub, „Convorbiri literare”, nr. 1 (121), 2006, <http://convorbiri-literare.dntis.ro/ZUBian6.htm>.

⁴⁰ V. Pârvan, *Salsovia*, „Convorbiri literare” 40, 1906, p. 962-975 și 1017-1040, publicat și ca broșură V. Pârvan, *Salsovia*, București, 1906.

⁴¹ Netzhammer 1909, p. 197.

⁴² „Viața românească”, anul II, 1907, 2, p. 388-389.

⁴³ Netzhammer 1995, p. 418; Netzhammer 2005a, p. 423-424.

⁴⁴ V. Pârvan, *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman*, București, 1911 = V. Pârvan, *Studii de istoria culturii antice*, București, 1992, p. 148-285, cf. în special p. 161, nota 28 în care este citat studiul monografic Netzhammer 1903; p. 200 cu nota 348 în care V. Pârvan nu este de acord cu existența unui scaun episcopal la Tropaeum după căderea orașului Tomis, așa cum opina R. Netzhammer în Netzhammer 1906, p. 37 și urm.

săpăturilor sale au fost deja menționate de Netzhhammer sau unele monumente parțial publicate⁴⁵.

În ianuarie 1921 este menționată de Netzhhammer o discuție cu Pârvan, care s-a arătat „ca întotdeauna amabil, binevoitor și săritor”, dar era bolnav. Cu această ocazie se vorbește și despre cartea lui Zeiller⁴⁶ și Pârvan critică unele dintre comentariile și interpretările acestuia. De altfel, Netzhhammer notase și el în jurnal anumite rezerve față de lucrarea lui Zeiller, regretând tocmai lipsa documentării „de teren”⁴⁷. Atunci când, în 1924, Zeiller va veni la București pentru a participa la congresul de studii bizantine, arhiepiscopul îl va îndemna să întreprindă neapărat o călătorie în Dobrogea, pe care însă, din pricina programului, acesta nu o va putea realiza în acel an⁴⁸.

Întâlnirea în trenul spre Alba Iulia, călătorie în cursul căreia Pârvan citea corecturile la *Începuturile vieții romane la gurile Dunării*⁴⁹ îi prilejuiește lui Netzhhammer prezentarea teoriilor actuale ale profesorului: „Pârvan caută să facă abstracție de arheologul, de omul de știință Pârvan și încearcă să explice într-un mod cât mai inteligibil – dacă nu întregii mase a poporului, măcar populației școlite din țara sa – originile și modul de alcătuire al rasei românești și viața romanilor la Dunărea de Jos. Baza poporului o constituie dacii, cu care s-au amestecat romanii; dacii se pare că erau numiți de către greci geți. Geții trăiau cu siguranță în zona Dobrogei de astăzi. Dacă dacii și geții sunt același popor, este lesne de înțeles cum construiește Pârvan din Dobrogea numită Sciția Mică o «Dacia scithica» și cum poate astfel să acapareze acest plai istoric foarte vechi și deosebit de important pentru istoria străveche a românilor. Toate elementele culturii, ale organizării, ale administrației și ale manifestărilor religioase specific romane, precum sunt sărbătoarea trandafirilor (*Rosalia*) sau cultul lui Silvanus, au fost îmbinate și prelucrate în cartea lui Pârvan, din ele reieșind un tablou viu colorat al vieții romane de la Dunăre. Văzând totul cu ochiul latinistului, el folosește în mod consecvent denumirile latine pentru locuri care fuseseră predominant grecești și care purtaseră evident nume grecești. Pârvan nu vorbește niciodată despre Tomis, ci despre Tomi, nici despre Istros, ci despre Histria”⁵⁰.

⁴⁵ V. Pârvan, *Nuovi considerazioni sul vescovato della Scizia Minore*, Rendiconti Pont. Accad. Rom. Archeologia 2, 1924, p.117-135, în special p. 125 cu nota 47. Este vorba mai ales de măsurători pe care R. Netzhhammer le-ar fi făcut în timpul războiului la Histria, la basilica *extra muros* – vezi Netzhhammer 1918, p. 160 și urm. cu nota 177, unde precizează și sursa informațiilor sale (dr. J. Jacobs), precum și faptul că acesta publicase deja un raport asupra lor în *Dobrudscha Bote*, nr. 64 și 65, 1918. Detalii asupra acestei situații sunt încă de clarificat, mai ales în contextul în care în acea perioadă au existat publicații privind Dobrogea (cu aspecte legate de geografie, etnografie, dar și istorie și arheologie), făcute chiar de către trupele germane.

⁴⁶ Netzhhammer 1996, p. 999; Netzhhammer 2005a, p.983. Este vorba de lucrarea J. Zeiller, *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'Empire romain*, Paris, 1918.

⁴⁷ Netzhhammer 2005a, p. 937 și urm.

⁴⁸ Netzhhammer 2005a, p. 1265.

⁴⁹ V. Pârvan, *Începuturile vieții romane la gurile Dunării*, București, 1923.

⁵⁰ Netzhhammer 1996, p. 1186; Netzhhammer 2005a, p. 1159 și urm.

De remarcat în fragmentul prezentat este modul de întocmire a memoriilor lui Netzhammer: jurnalele propriu-zise sunt mult mai lapidare și conțin doar scheletul pe baza căruia arhiepiscopul și-a formulat ulterior textul, cu intenția exprimată de a păstra prospețimea și spontaneitatea specifică genului de jurnal-memorii⁵¹. Întreaga prezentare a cărții lui Pârvan a fost posibilă doar după publicarea acesteia, respectiv citirea ei. Intenția vizibilă a lui Netzhammer a fost aici aceea de a prezenta ideile relevante asupra cărții și autorului ei, inclusiv pentru un cititor interesat în principal de, să zicem, alte detalii decât cele strict arheologice sau/și familiarizat cu alte domenii decât cel al istoriei antice. Poziția pe care se situează arhiepiscopul față de teoriile lui Pârvan nu se lasă a fi întrevăzută, deși o notă ironică se citește printre rânduri așa cum se simte și în ultima discuție dintre cei doi, doi ani mai târziu⁵², sau în relatarea vizitei abatelui Brcuil la București. Paleontologul francez, notează Netzhammer, „nu apreciază prea mult cunoștințele preistorice ale lui Pârvan”⁵³.

În noiembrie 1921, V. Pârvan a fost numit director al Școlii Române de la Roma, ocazie cu care R. Netzhammer merge la Muzeul de Antichități pentru a-l felicita, dar mai ales pentru a afla noutăți asupra săpăturilor întreprinse în vara aceluia an la Histria⁵⁴, de care Pârvan era foarte încântat și mulțumit. „Pârvan ne dădu de înțeles că întemeierea institutului nu este încă sigură, deoarece statul declară că nu are momentan bani pentru așa ceva. Deocamdată va trebui să se caute ceva cu chirie la Roma, dar acolo este foarte greu să găsești așa ceva. [...] Dar acum există speranța ca noul Institut Român să poată fi combinat într-un mod oarecare, măcar în privința clădirilor, cu Colegiul teologic român, pentru care papa donase deja două milioane de lire. După cum îmi explică Pârvan, institutul său de la Roma urmează să aibă atât o secție pentru savanți, cât și o secție pentru artiști”⁵⁵.

Mult după plecarea sa din România, în cursul unui grup de pelerini pe care îi însoțea în 1932, R. Netzhammer are ocazia să viziteze noul sediu construit pentru Accademia di Romania. Amintirea acestei vizite este păstrată datorită unui articol pe care l-a publicat, nu mult după revenirea sa în Elveția, în «Neue Zürcher Nachrichten» (la 16.06.1932), dar și prin semnalarea acestuia în ziarul bucureștean «Dimineața» (vezi Anexa 4), pe care, în paranteză fie spus, continuau să îl citească atât R. Netzhammer cât și pater L. Fetz, fostul său secretar. Mai mult decât atât, în arhiva din Einsiedeln am găsit copia scrisorii adresate de arhiepiscop directorului Școlii Române de la Roma, profesorul E. Panaitescu (vezi Anexa 3), în care, mulțumind pentru vizitarea noului sediu al școlii, menționează și anuarul acesteia precum și articolele care i-au atras atenția în primul rând, mai ales datorită

⁵¹ Asupra jurnalelor cf. Krista Zach, în: Netzhammer 1996, p.1550; N. Netzhammer, Pro Memoria 1, 2002, p. 121-138.

⁵² Netzhammer 2005a, p. 1268.

⁵³ Netzhammer 2005a, p. 1272.

⁵⁴ Netzhammer 1996, p. 1131 și urm.; Netzhammer 2005a, p. 1045-1046.

⁵⁵ Netzhammer 1996, p. 1131 (traducere C.-G. Alexandrescu).

obiectului interesului său pentru arheologie din acei ani (cf. fig. 2): săpăturile desfășurate de prof. K. Keller-Tarnuzzer pe Insula Werd⁵⁶.

Netzhammer încheia studiul său din 1906 cu o mărturie de credință în trezirea conștiinței arheologice a învățaților români și mai ales a simțului de responsabilitate al autorităților în drept: „Deoarece pentru România cercetarea comorilor sale arheologice și aducerea lor la cunoștința specialiștilor din toată lumea reprezintă o datorie de onoare, se poate nutri speranța că încet încet în Dobrogea, această mină de aur de primă mână, toate punctele de importanță istorică vor fi cercetate sistematic, și că pe viitor nu vor fi precupețite nici un fel de mijloace pentru a salva comorile scoase la lumina zilei de la înstrăinare și monumentele dezvelite de la distrugere. Sunt foarte convins că în acest colosal viitor muzeu regional, care se va întinde peste aproape toată Dobrogea, antichitățile paleocreștine vor ocupa un loc de frunte”⁵⁷.

Acestea ar fi câteva dintre rezultatele proiectului în curs. Problemele arheologiei dobrogene au început să fie formulate de la sfârșitul secolului al XIX-lea și în primele decenii ale secolului trecut și sunt încă departe de a fi soluționate. Posibilul aport al investigării fondurilor arhivistice ale arhiepiscopului Netzhammer nu poate fi decât estimat, cu atât mai mult cu cât documentele menționate în diferite scrieri și în corespondență nu au putut fi încă reperate. Existența lor nu este pusă la îndoială, mai ales având în vedere modul extrem de ordonat de gestionare a arhivei personale. Pierderea sau, în cea mai bună situație, rătăcirea pieselor de arhivă de interes arheologic se datorează unor circumstanțe de moment istoric sau unei sustrageri intenționate, anterioare anilor '90 ai secolului trecut.

Literatură citată abreviat

- Netzhammer 1903 – R. Netzhammer, *Das altchristliche Tomi. Eine kirchengeschichtliche Studie*, Salzburg. = *Creștinătatea în vechea Tomis*, Baia Mare, 1903.
- Netzhammer 1906 – *Die christlichen Alterthümer der Dobrudscha. Eine archäologische Studie*, București, 1906.
- Netzhammer 1909 – R. Netzhammer, *Aus Rumänien. Streifzüge durch das Land und seine Geschichte*, vol. 1, Einsiedeln, 1909.
- Netzhammer 1913 – R. Netzhammer, *Aus Rumänien. Streifzüge durch das Land und seine Geschichte*, vol. 2, Einsiedeln, 1913.
- Netzhammer 1918 – R. Netzhammer, *Die christlichen Alterthümer der Dobrudscha*, București, 1918.

⁵⁶ N. Netzhammer, în: Netzhammer 2005a, p. 1585 și urm.; pentru publicații cu tematică arheologică legate de noua sa regiune de interes vezi Netzhammer 2005a, p. 1582-1583.

⁵⁷ Netzhammer 1906, p. 38 și urm. (traducere C.-G. Alexandrescu).

- Netzhammer 1995 – R. Netzhammer, *Bischof in Rumänien*, ed. N. Netzhammer, Krista Zach, vol. I, München, 1995.
- Netzhammer 1996 – R. Netzhammer, *Bischof in Rumänien*, ed. N. Netzhammer, Krista Zach, vol. II. München, 1996.
- Netzhammer 2005a – R. Netzhammer, *Episcop în România*, trad. G. Guțu, 2 vol. București, 2005.
- Netzhammer 2005b – R. Netzhammer, *Antichitățile creștine din Dobrogea*, editor A. Barnea, trad. G. Guțu. București, 2005.
- Pro Memoria – Pro Memoria. Revistă de istorie ecleziastică.

Anexa 1

Din descrierea vizitei la Constanța în 1907: Netzhammer 1909, p. 258-259 (traducere C.-G. Alexandrescu).

„[...] ne-am îndreptat pașii pe niște străduțe până la malul abrupt din nordul orașului, cotind apoi, în fine, spre stânga, spre prefectura din Constanța, unde vroiam să-i facem o scurtă vizită merituosului prefect Vârnăv.

Din păcate, susnumitul domn nu era acasă, astfel încât nu am mai putut admira nici mica sa colecție de antichități grecești și romane, care fuseseră descoperite în ultimii ani în timpul lucrărilor efectuate în port și la amenajarea străzilor și care erau păstrate acum în sala de consiliu a clădirii prefecturii, unde fostul prefect Capșa le găsisse un loc pe măsura lor. Ceea ce nu fusese posibil astăzi, urma să se realizeze câteva săptămâni mai târziu. De fapt, întreaga colecție de la Constanța se reduce la un singur dulap așezat la perete, fiind disproporționat de mică în comparație cu vestigiile antice tomitane, care au devenit podoaba și bogăția muzeului de istoric de la București (Muzeul Național de Antichități). Mi-am permis de mai multe ori o bucurie deosebită duminica și joia, când aceste colecții adăpostite în clădirea Universității sunt deschise publicului larg, să contemplu aceste pagini adesea rupte și sfărâmate, dar încă grăitoare din marea istorie a Tomis-ului și să dialoghez cu ele în timp ce le priveam în liniște. La început m-a deranjat, totuși, faptul că în acest extrem de interesant lapidarium nu domnea nicio rânduială și că prețioasele inscripții și fragmente arhitectonice sunt dispuse pe coridoarele Universității și în vestibulul dinspre sala de ședințe a senatului fără nicio regulă, ca niște bucăți de material de construcție, dispuse una lângă alta sau una peste alta. Când mi-am dat seama, însă, că de toată această dezordine nu era de vină altceva decât lipsa strigătoare la cer de spațiu și când am găsit în custodele șef un om care cunoștea tot ceea ce era necesar despre fiecare piesă din catalogul recent publicat, m-am împăcat cu gândul, acceptând starea de fapt existentă.

Așa cum am menționat deja, bogăția acestui muzeu în pietre și artefacte din antica Tomis este extraordinar de mare. Aici se află cele mai importante elemente necesare reconstituirii istoriei vestitului oraș pontic care însă, cu toate că documentația referitoare la peste 150 de inscripții este publicată de multă vreme, nu și-a găsit încă niciun istoric. Aici pot fi văzute monumente înălțate de orașul Tomis în onoarea unor împărați romani, unor înalți funcționari ai provinciei Moesia inferior, unor poeți și pontarhi, apoi pietre de hotar și stâlpi miliari, peste douăzeci de altare și coloane votive și nenumărate pietre și inscripții funerare, unele purtând în registrul superior reliefuri interesante. De asemenea, acolo se mai află decrete ale senatului orașului, fragmente din monumente care decorau fântâni, precum și coloane, capiteluri și arhitrave de la diferite temple care prezintă în parte inscripții cu numele împăratului Traianus și al lui Severus Alexander.

O îmbogățire substanțială a colecției cu obiecte antice mărunte s-a produs la muzeul din București ca urmare a săpăturilor arheologice efectuate la Constanța de domnul Tocilescu în anul 1890 și care au dus la descoperirea unei necropole a orașului Tomis. În decursul a șase săptămâni au fost cercetate atunci 85 de morminte, recolta de descoperiri prețioase fiind una foarte însemnată. La muzeu se află din toate acestea un mare număr de obiecte din sticlă, ulcioare, oale, străchini, *lacrimaria* și *unguentaria*, recipiente pentru pomezi și pudre, apoi brățări, cercei și coliere, ace și cataramă, toate confecționate din diverse metale, precum și obiecte din fildeș și chihlimbar și, în cele din urmă, numeroase opaițe de lut de diferite forme. Dacă s-ar fi putut împiedica înstrăinarea și împrăștierea tuturor obiectelor descoperite pe teritoriul său, precum monede, inscripții, sculpturi și fragmente arhitectonice, Constanța ar fi posedat astăzi unul dintre cele mai interesante muzee de antichități, care totodată ar fi demonstrat în mod convingător importanța istorică a acestor locuri.

Astăzi nimic nu mai amintește în Constanța de măreția sa din antichitate. Vechile ziduri, pavajul și dalele străzilor romane, pe care englezul Spratt spune că le-ar mai fi văzut în deceniul al cincilea al secolului trecut, au dispărut sau au fost acoperite de construcții noi. Dacă nu mi-ar fi desenat domnul inginer Polonic o schiță arheologică a Constanței, atunci nici n-aș fi știut măcar pe unde se îndreptau spre orașul antic așa-numitele valuri ale lui Traian și diversele drumuri antice. – Chiar dacă acum ne bucurăm, îndeosebi în această seară, când ne-am întors la locuința preotului, de avântul modern al acestui oraș portuar și de traficul internațional de aici, i-am fi dorit totuși să-și fi tratat cu mai multă considerație comorile antice și să fi determinat o mai bună păstrare a acestora în anii anteriori. Aceasta n-ar fi făcut decât să sporească renumele și grandoarea orașului.”

Anexa 2

Raymund Netzhammer către Vasile Pârvan, București, 1909 ianuarie 22

(Biblioteca Academiei Române, Secția manuscrise/corespondență, cota S9/MII)

Format: carte de vizită

Față: (tipărit) *Raymond Netzhammer/ O.S.B./ Archeveque/str. Esculap, 5/ Bucarest*

Verso: (de mână)

Empfangen Sie meinen verbindlichsten Dank für die freundliche Zusendung Ihres prächtigen Buches „Die Nationalität der Kaufleute im röm. Kaiserreiche“. Ich habe die Arbeit durchgesehen und gratuliere Ihnen zu Ihrem Buche mit aller Aufrichtigkeit. Es freut mich sehr zu sehen, daß einmal Ihr Name unter den Gelehrten Ihres Vaterlandes glänzen wird. Ich weiß, daß man große Hoffnungen in Sie setzt und ich bin vollkommen überzeugt, daß man es mit vollem Rechte tut. Auch ich meinerseits wünsche Ihnen besten Erfolg. Mit hochachtungsvollem Gruß. 22. Jan. 1909.

Traducere:

„Primiți calde mulțumiri pentru amabilul gest de a-mi trimite un exemplar al lucrării Dumneavoastră *Die Nationalität der Kaufleute im röm. Kaiserreiche*. Am răsfoit volumul și vă felicit cu toată sinceritatea. Mă bucură în mod deosebit să pot spune că numele Dvs. va străluci într-o bună zi între cele ale învățaților țării Dvs. Știu că se pun mari speranțe în Dvs. și sunt convins că din motive îndreptățite. La rândul meu vă urez mult succes. Cu deosebită considerație. 22.ian. 1909.”

Anexa 3

Raymund Netzhammer către Emil Panaitescu, directorul Școlii Române de la Roma

(Arhiva Mănăstirii Einsiedeln, Fond R. Netzhammer, 1932/nr.1903)

Format: coală DIN A3 liniatură cu dreptunghiuri verticale, îndoită la jumătate pe lat; copie dactilografiată la indigo, scris pe paginile 1 și 3.

Eschenz (Thurgau), den 12. Mai 1932

Herrn Professor Emil Panaitescu, Direktor der Rumänischen Schule, Rom

Verehrtester Herr Direktor!

Empfangen Sie, hochverehrter Herr Professor, meinen verbindlichsten Dank für Ihre grosse Freundlichkeit, mit welcher Sie mich am Nachmittag des 29 April im Gebäude der rumänischen Akademie in Rom aufgenommen haben. Ich erachte es als ein wahres Glück, dass ich dieses ausgezeichnete Institut, mit welchem Rumänien in der Ewigen Stadt höchste Ehre einlegt, unter Ihrer Führung besichtigen durfte. Es ist ein herrliches Werk, welches Rumänien im Valle Giulia für die Entwicklung seiner Wissenschaft und seiner Kunst geschaffen hat!

Sie hatten auch die ausserordentliche Güte, mich mit den fünf grossen Bänden „Ephemeris Dacoromana“ zu beglücken. Nehmen Sie meinen besonderen Dank für diese grossartige Gabe entgegen! Diese Bände sind herrlichste Beweise für das gesunde und kräftige Leben in der „Rumänischen Schule von Rom“! Von der Romfahrt glücklich nach Hause zurückgekehrt habe ich mich sofort daran gemacht, die Bände zu durchgehen. Ich begann mit dem fünften Band, lass Ihre schöne, gut orientierende Vorrede und fand zwei Arbeiten, die mich sehr interessieren, nämlich die Arbeit über die Waffen auf den alten griechischen Münzen und jene über die Bronzezeit im Piceno⁵⁸. Auf dem von mir bewohnten Rheininselchen bei Eschenz werden gegenwärtig auch sehr reiche und wichtige bronzezeitliche //2// Ausgrabungen gemacht; deshalb mein Interesse für diese Zeitperiode.

Hoherfreut war ich auch, in einem der Bände⁵⁹ das schöne Bild des allzufrüh verstorbenen Freunden Prof. Vasile Pârvan anzutreffen.

Von Herzen wünsche ich Ihrem Institut Gottes reichsten Segen, eine glänzende Entfaltung und schönste Früchte für Ihr schönes, auch mir lieben und teuern Rumänien. Ihnen persönlich wünsche ich einen angenehmen Aufenthalt in Rom und ein glückliches und erfolgreiches Direktorat der „Akademie Rumäniens“ im Valle Giulia.

Mit den ehrfurchtsvollsten Grüssen an Sie, Ihre Frau Gemahlin und Ihre Mitarbeiter bin ich

Ihr dankbar ergebener

† Raymund Netzhammer, Erzbischof

⁵⁸ Este vorba de studiile: Gh. Ștefan, ED 5, 1932, p. 123-197 și H. Dumitrescu, ED 5, 1932, p. 198-330.

⁵⁹ ED 4, 1930.

Anexa 4

Articol din ziarul bucureștean „Dimineața”, iunie 1932

(tăietură din ziar în Arhiva Mănăstirii Einsiedeln, Fond R. Netzhammer, 1932/nr.1903)

ACADEMIA ROMÂNEASCĂ LA ROMA. UN ARTICOL AL ARHIEPISCOPULUI NETZHAMMER

Un colaborator ocazional al ziarului „Neues Zürcher Nachrichten”, episcopul Netzhammer, publică un articol interesant în acest ziar despre românii din Roma. În tovărășie cu d-rul Ion Bălan, primul preot al bisericii unite Sf. Vasile din București⁶⁰, un colaborator zelos al revistei catolice scoasă pe vremuri de clericii bucureșteni, a vizitat academia română dela Roma.

Încă acum șapte ani, scrie arhiepiscopul, când secretarul meu, neuitatul Lucius Fetz și cu mine am cutreerat în timpul lunilor de odihnă toate străzile și colțurile pitorești ale Romei și am colindat toate muzeele și bisericile, am remarcat într-o zi în Valle Giulea, pe un teren încă virgin de vre-o cinci mii metri pătrați, inscripția vizibilă de departe „Academia Română. Teren dăruit de orașul Roma. Planuri de construcție de arhitectul Antonescu”. Planurile de atunci au devenit astăzi realitate și ne îndreptăm pașii în acea direcție.

E poate cel mai frumos drum din toată Roma și duce dela biserica Trinității, peste Pincio, prin parcul vilei Borghese spre frumoasa vâlcea în care Papa Iuliu al III-lea (1550-1555) și-a construit palatul retras.

Arhiepiscopul își amintește cu duioșie de București, de epoca în care, luptând împotriva greutăților imense, a izbutit, împreună cu colaboratorii săi, să construiască prima și singura biserică unită și să dea lecții seminariștilor în muzica bisericească orientală.

Se cunoaște, continuă arhiepiscopul descrierea clădirii, că Academia e terminată abia de curând. Brazdele în grădină sunt aranjate, dar nu plantate și calci greu pe pietrișul încă proaspăt. Arhitectul Antonescu a suprimat cu mult bun simț motivele construcțiilor monahale românești și a făcut arhitectura academiei adecuată mediului, atât Galeriei Naționale gravă, monumentală cât și palatului clasic al lui Iuliu al III-lea cu grădina lui de portice și Nymphaeum. Într-o curte interioară țâșnește o fântână dintr-un bazin, iar în jur se ridică clădirea Academiei, întreruptă la primul etaj printr-o galerie și o terasă, ceea ce îi dă un aspect pitoresc și vesel.

Însoțitorul meu, d-rul Bălan, e „de-ai casei”. Pune în mișcare soneria și suntem anunțați directorului Academiei, profesorul Panaitescu. Suntem primiți în biroul lui situat la etajul al II-lea unde găsim pe directorul cu soția lui și o întreagă societate de profesori. Profesorul Lugli, care dela fondarea institutului, acum zece ani, și până în ziua de azi aduce servicii importante ca secretar, sftenic administrativ și științific, se bucură de o deosebită simpatie. Conversația nu are nimic oficial, silit. Sunt considerat un prieten care cunoaște și iubește Bucureștii, România și românii.

După plecarea mosafirilor, d. Panaitescu face el însuși onorurile casei. Clădirea nu e încă complect amenajată. Instituția prevede locuri pentru 20 de membri. Pe lângă locuința directorială ea mai adăpostește încă 20 de garsoniere moderne. Pictorii au

⁶⁰ Despre biserica „Sf. Vasile” din București vezi Netzhammer 1913, p. 163-182 și N. Netzhammer, Pro Memoria 3, 2004, p. 240-260.

Fig. 1. În drum spre Râmnicu de Jos, în timpul călătoriei din 1908, lângă altarul funerar al lui Aelius Ingenuus (Arhiva Mănăstirii Maria Einsiedeln, Elveția, fond fototecă R. Netzhammer).

Fig. 2. Arhiepiscopul Raymund Netzhammer în 1941, în micul muzeu amenajat pe insula Werd pentru materialele arheologice descoperite în urma săpăturilor de pe insulă (Arhiva Mănăstirii Maria Einsiedeln, Elveția, fond fototecă R. Netzhammer).

ateliere spațioase, sculptorii studiouri plate, arhitectii camere de lucru confortabile. Pe peretele scării de onoare o inscripție: „În numele regilor, Ferdinand I și Carol al II-lea Banca Națională a României a ridicat această clădire pentru progresul științei și al artelor române, ca simbol al rubedeniei de sânge și cultură între Italia și România”.

Pe casă o inscripție latină: „Poporul daco-roman a construit în orașul veșnic acest lăcaș al științei și artei”.

La parter împodobit cu o colonadă spre curtea interioară ne așteaptă 12 tineri, cari și-au absolvit studiile în România și se află aci ca membri ai Academiei, cultivându-se mai departe în specialitățile lor. În sala cea mare de conferință bustul lui Pârvan, întemeietorul și primul director al Academiei.

Arhiepiscopul închină câteva cuvinte de piosă comemorare defunctului savant și continuă.

„Aruncăm apoi o privire în sala muzeului și al arhivelor. E destinată colecțiilor fotografice, vederilor și tablourilor din România precum și operelor romane și bizantine, machetelor de ghips ale monumentelor și clădirilor elene, romane și românești. Străbatem și biblioteca, în care se lucrează de zor la aranjarea rafturilor metalice și părăsim foarte satisfăcuți de cele văzute înalta școală românească de la Roma. E o dovadă elocventă a străduinței sănătoase și curagioase arătată de români, să nu rămâie în urma celorlalte națiuni pe tărâmul științei și artei.

Înapoiți la hotel, servitorul directorului Panaitescu ne remite un pachet voluminos cu cărți; sunt cinci volume în format mare, impecabil tipărite, bogat ilustrate care publică sub titlul *Ephemeris dacoromana*, cele mai importante lucrări ale membrilor școlii românești de la Roma, apărute din 1923. Cele mai interesante sunt studiile profesorilor Pârvan și Mateescu⁶¹, urmașul acestuia decedat și el în 1929. Volumele conțin deasemeni articole interesante despre epoca de bronz în Picenum italian⁶², despre săpăturile făcute la colonia elenă Thyras, despre topografia Scitiei minore pe hărți marine medievale⁶³, despre arme preistorice pe monede grecești⁶⁴, despre portretul lui Decebal pe columna lui Traian și muzeul Vatican⁶⁵ etc.

Fără îndoială că e vorba de jurnale științifice importante care fac cinste Academiei române de la Roma”.

THE ARCHBISHOP RAYMUND NETZHAMMER AND THE PROBLEMATIC OF THE ANTIQUITIES FROM DOBRUDJA

ABSTRACT

The paper points out the main research goals of the project on “The Archbishop R. Netzhammer and the antiquities from Dobrudja”, by presenting the guiding ideas of Netzhammer's interests on Christian antiquities and archaeology

⁶¹ G.G. Mateescu, ED 1, 1923, p. 57-290; G.G. Mateescu, ED 2, 1924, p. 223-238. - V. Pârvan nu a publicat în ED decât cuvintele introductive la primele numere.

⁶² vezi *supra* nota 58.

⁶³ P. Nicorescu, ED 2, 1924, p. 378-415; N. Grămadă, ED 4, 1930, p. 212-256.

⁶⁴ vezi *supra* nota 58.

⁶⁵ E. Panaitescu, ED 1, 1923, p. 387-412.

before, during and after his presence in Bucharest as archbishop (1905-1924). Using unpublished archive materials as well as publications of Netzhammer, three relevant examples are presented: the relation with Vasile Pârvan, the severe situation of the antiquities in Râmnicu de Jos and Tomis (symptomatic for the situation and treatment of sites and antiquities in Dobrudja) and the visit of Netzhammer to the new building of the Romanian School in Rome, in 1932, during a pilgrimage.

CAPTION

Fig. 1 – On the way to Râmnicu de Jos, during the travel from 1908, near the funerary altar of Aelius Ingenuus (Archive of the Monastery Maria Einsiedeln, Switzerland, archive fund R. Netzhammer).

Fig. 2 – The archbishop R. Netzhammer in 1941, in the small museum on island Werd displaying prehistoric artifacts digged up during the excavations on the island (Archive of the Monastery Maria Einsiedeln, Switzerland, fund R. Netzhammer).